

דרוש

פרשת שפטים, תשע"ח, מספר 1282

וביערת דם הנקי אלכסנדר קליין

הנקי, ונכלל תוספת האונקלוס במילת דם עצמו.²

לדעת הרב מְקֻלְנְבוּרְג אִפְשָׁר לִפְרֹשׁ אֶת הַבִּיטּוּ "וּבְעֵרַת דָּם הַנְּקִי מִיִּשְׂרָאֵל" בְּשֵׁנֵי אֹפְנִים:

א. כל עוד הרוצח לא בא על עונשו, דמו של הנרצח נחשב כאילו הוא גלוי, וקורא לעשיית צדק. ביעור הדם הוא אפוא ענישת הרוצח. כך משתמע גם ממה שנאמר בעניין עגלה ערופה:

וְכָל זֶקֶנִי הָעִיר הַהוּא הַקְּרָבִים אֶל הַחֲלָל יִרְחֲצוּ אֶת יְדֵיהֶם עַל הָעֵגְלָה הָעֲרוּפָה בְּנַחֲלָה. וְעָנּוּ וְאָמְרוּ יְדִינוּ לֹא שָׁפְכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ. כִּפֹּר לְעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ ה' וְאֵל תִּתֵּן דָּם נְקִי בְּקֶרֶב עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכְפַּר לָהֶם הַדָּם. וְאַתָּה תִּבְעַר הַדָּם הַנְּקִי מִקְּרֶבֶךָ כִּי תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה' (דב' כא:ו-ט).

כל עוד לא באה הכפרה, הדם הנקי כביכול נשאר בעינו. רק אחרי מעשה הכפרה הוא יתבער. גם באגדה נמצא רעיון דומה, כאשר דם הנרצח זכריה בן יהוידע הכוהן לא נרגע עד שהרצח ננקם, כדלהלן:

אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה: סח לי זקן אחד מאנשי ירושלים, בבקעה זו הרג נבזראדן רב טבחים מאתים ואחת עשרה רבוא, ובירושלים הרג תשעים וארבע רבוא על אבן אחת, עד שהלך דמן ונגע בדמו של זכריה (רש"י: בן יהוידע הכהן, שהרגוהו שרי יהודה במצות יואש כשהשתחו לו ליואש ועשאוהו אלוה והרגוהו בעזרה), לקיים מה שנאמר "ודמים בדמים נגעו". אשכחיה לדמיה דזכריה דהוה קא מרתח וסליק. אמר: מאי האי? אמרו ליה: דם זבחים דאשתפוך. אייתי דמי ולא אידמו, אמר להו: אי אמריתו לי מוטב, ואי לאו, מסריקנא לבשרייכו במסרקי דפרזלי. אמרי ליה: מאי נימא לך, נבייא הוה בן דהוה קא מוכח לן במילי דשמיא, קמינן עילויה וקטלינן ליה, והא כמה שנין דלא קא ניח דמיה. אמר להו: אנא מפייסנא ליה. אייתי סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה, קטל עילויה ולא נח, בחורים ובתולות קטל עילויה ולא נח,

הקושי הלשוני ופתרונו

כתוב בפרשתנו: "לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך" (דב' יט:יג). הכתוב מורה כי אין לרוחם על הרוצח, אלא לבער את "דם הנקי", ואז יהיה לך טוב. לכאורה לא מובן כיצד על ידי הריגת הרוצח מבערים דם נקי, הרי אם הכוונה לדמו של הרוצח אין זה דם נקי! אם כן, מיהו "הנקי" שאליו מכוונים הדברים? רבים מפרשני המקרא עמדו על קושי זה, ומתרגמים שונים פתרו את הדבר על ידי תוספת מילה לביאור, כפי שעשה אונקלוס: "לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכאי מישראל וייטב לך", היינו: תבער את שפיכות הדמים. ובתרגום המיוחס ליונתן: "לא תיחוס עיניכון עלוי ותפלון שדי דם זכאי מישראל וייטיב לכון", ותרגום דבריו הוא: "לא תחוס עיניכם עליו ותבערו שופכי דם נקי מישראל וייטב לכם".¹

הרב מְקֻלְנְבוּרְג משתדל לפרש את הכתוב כך שלא יהיה צורך בתוספת מילים:

אפשר דלשון המקרא על דרך מליצה, כי כל זמן שלא נעשה דין ברוצח אז דם הנשפך מההרוג כאילו הוא מגולה על פני האדמה, כי לא תקבל אותו ולא תכסה עליו להראותו לעיני כל עובר, כדי לתבוע את עלבון הנרצח, וכמאמר בקללת "הַאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לִקְחַת אֶת דַּמִּי אֲחִידִי מִיַּדְךָ" (בר' ד:יא). וכאשר נעביר כוס התרעלה לדון את הרוצח, אז תתרצה האדמה לכסות דם ההרוג ויכופר לארץ בדם שופכו, ובזה נשבית ונבער את הדם הנקי שלא יתראה עוד על פני האדמה, ועל פי זה אין צורך להוסיף במקרא מילת "שופך". וגם לדעת אונקלוס יתכן לפרש תיבת "דם" דקרא שהוא תואר לאדם שופך הדם (כאן המחבר מביא דוגמאות רבות לכך מהמקרא)... ויהיה לפי זה לתיבת דם פי שניים בהוראתה, רצוני לומר מאבד דם

² הרב יעקב צבי מְקֻלְנְבוּרְג (1785-1865, גרמניה), בעל "הכתב והקבלה".

* ד"ר אלכסנדר קליין, מרצה לסטטיסטיקה במרכז האקדמי לב ובמחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר-אילן. גרסה קודמת של מאמר זה פורסמה באתר האישי של הכותב.
¹ כתר יונתן.

משתמע גם ממה שנאמר בעניין עגלה ערופה: "ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי ה' הוא יחניף את הארץ ולא יכפר לדם אשר שפך ב'ה כי אם בדם שפכו" (במ' לה:לג).

על פי תובנה זו ניתן לבאר את הדו-שיח שהתנהל בין ה' לקין אחרי שרצח את הבל. ה' אומר לקין: "מה עשית, קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה!" (בר' ד:י). וקין עונה: "גדול עוני מנשא?" (שם:יג). כך מבאר רש"י, בהסתמכו על המדרש:⁷ "בתמיה, אתה טוען עליונים ותחתונים, ועוני אי אפשר לטעון?". ובלשון הגמרא: "שלשה באו בעלילה, אלו הן: קין... דכתיב "גדול עוני מנשא?". אמר לפניו: רבונו של עולם, כלום גדול עוני מששים ריבוא שעתידין לחטוא לפניך, ואתה סולח להם?".⁸ מן העובדה שקין נענש נראה כי יש במעשה הרצח פגיעה אובייקטיבית, שכביכול אף הקב"ה אינו יכול למחול עליה בלי הענשה חמורה של הרוצח, ודרוש איבוד הרוצח מן העולם. מדוע?

עמנואל לוינס מבאר את העניין כך:

האחריות האישית של האדם כלפי האדם היא כזאת שא-לוהים אינו יכול לבטלה. וכך מציגה פרשנות חז"ל את הדיאלוג בין א-לוהים לקין: "השמר אחי אנכי?" (בר' ד:ט). השאלה הזאת של קין אינה בגדר עזות פנים סתם. היא נאמרת מפיו של מי שטרם חש את תחושת הסולידריות האנושית וחושב (כמו רבים מהפילוסופים המודרניים) שאיש איש לעצמו ושהכול מותר. אבל א-לוהים חושף בפני הרוצח שהפשע שלו הפריע את הסדר הטבעי. התנ"ך שם אפוא בפיו של קין מילות הכנעה: "גדול עוני מנשא" (בר' ד:יג). חז"ל מדמים לקרוא בתשובה הזאת שאלה חדשה: "גדול עוני מנשא? האם הוא עד כדי כך כבד לבורא הנושא את השמים ואת הארץ?". החוכמה היהודית מלמדת כי מי שברא את היקום ונושא אותו, אינו יכול לשאת את הפשע שהאדם מבצע כלפי האדם ואינו יכול למחול עליו. האם זה ייתכן? האם לא מחל ה' על חטא עגל הזהב? ועונים: החטא שנעשה כלפי הא-ל נתון למחילה הא-לוהית; חטא הפוגע באדם אינו נתון למחילת הא-ל. הטקסט מכריז על הערך ועל האוטונומיה המלאה של הנפגע האנושי, כפי שהוא מאשר את האחריות שמביא על עצמו מי שפוגע באדם. הרע אינו עיקרון מיסטי שניתן להסירו באמצעות פולחן כלשהו; הוא פגיעה שאדם פוגע באדם. אף אחד, אפילו לא הא-ל, אינו יכול להעמיד את עצמו

אייתי תינוקות של בית רבן, קטל עילוייה ולא נח, אמר ליה: זכריה, זכריה, טובים שבהן איבדתים, ניחא לך דאבדינהו לכולהו? כדאמר ליה הכי נח. בההיא שעתא הרהר תשובה בדעתיה, אמר: ומה אם על נפש אחת כן, ההוא גברא דקטל כל הני נשמתא על אחת כמה וכמה! ערק אזל שדר שטר פרטתא בביתיה ואגייר.³

ב. למילה "דם" יש משמעות נוספת, מלבד המשמעות הרווחת, והיא משמשת כתואר לאדם השופך דמים, כגון "איש דמים" (שמו"ב טז:ח).⁴

הרש"ר הירש מעלה ספק בפירוש הביטוי: "ובערת דם הנקי מישאל": האם הכוונה היא שעשיית הדין תעביר מן המדינה את האשמה, כפירושו הראשון של הרב מקלנבורג, "או שמא נתכוון לומר שהיא תרחיק ממנה את הפשע", בדומה לפירוש השני וכפי שמשמע מתרגומים שונים.⁵

המיוחד בחטא הרצח

לאור הנאמר לעיל, יש לברר מה מיוחד באיסור רצח, שמצדיק התייחסות כזאת מצד התורה? מבחינת חומרתו, חטא זה מיוחד בשלושה דברים: (א) הוא נמנה על שבע מצוות בני נח; (ב) הוא נזכר בעשרת הדיברות; (ג) הוא משלוש המצוות שעליהן נאמר: "ייהרג ולא יעבור".

על פי ההבנה הפשוטה, יש כאן פשע כפול: רצח אינו רק פגיעה חמורה בסדר החברתי, אלא יש לו גם משמעות תיאולוגית: הורג אדם – משחית את צלם א-לוהים שבאדם, כפי שנאמר: "שפך דם האדם באדם דמו ישפך פי בצלם א-לוהים עשה את האדם" (בר' ט:ו). והמדרש אומר על הרוצח: "בא ומיעט את הדמות".⁶ לפי אבן עזרא (לבר' ט:ו), הרצח גורם לביטול המשימה שהוטלה על האדם מאת הקב"ה:

הבהמות והחיות לא נבראו ללמוד ולהכיר השם ומעשיו ולהבין העומדים לנצח כמו האדם שנברא בעבור זה... והאדם אם ייהרג טרם געת עתו, הנה לא תהיה נשמתו שלמה. כי אילו ארכו שניו היה יודע דברים נעלמו ממנו.

אלא שממה שהובהר לעיל, שדמו של הרוצח קורא לעשיית צדק, משתמע דבר נוסף: כביכול, הקב"ה אינו יכול למחול על חטא כזה, והדרך היחידה לכפר עליו היא הענשת הרוצח. כך

³ בבלי גיטין נו ע"ב. הריגת זכריה בן יהוידע הכוהן מתוארת בדבה"ב כד-כ-כב.

⁴ ראו גם אבן עזרא (הפירוש הארוך) לשמ' ד:כו: "דמים בלשון הקדש... שפיכות דמים, כמו "איש דמים אתה לי".

⁵ בתרגום התנ"ך על שם המלך ג'יימס נאמר: "Thou shalt put away the guilt of innocent blood from Israel", וכך הוא גם ב"דעת מקרא": "תבער מקרבך את חטא שפיכת דמים".

⁶ מדרש אגדה (בובר) בר' ט:ו.

⁷ סימן השאלה הוא בהתאם לדרשת חז"ל, ובניגוד לפשוטו של מקרא.

⁸ בראשית רבה (וילנא) פרשת בר' כב:יא.

⁹ בבלי סנהדרין קא ע"ב.

במקום הקורבן. העולם שבו המחילה היא כול-יכולה הופך לבלתי אנושי.¹⁰ לפי לוינס, רצח מהווה פשע המשבש את הסדר הקוסמי, ואי אפשר לכפר עליו אלא בהענשת הרוצח.

כך גם ניתן להבין את המונח "גואל הדם", המפורש על ידי הרב הופמן:

פירוש שורש 'גאל' הוא לתבוע בחזרה מה שהיה שלו, ומכאן משתמש הכתוב בלשון זה לעניין תביעת הדם... דהיינו לנקום... חז"ל אמרו: "מצוה ביד גואל הדם". לפי זה כנראה מצווה הכתוב על כך בבראשית ט:ו "שִׁפְךָ דַם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ כִּי בְּצַלְם אֱ-לֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם". אם כן, גואל הדם הינו קרוב משפחה הנוקם דם קרובו.¹¹

כביכול, דם הנרצח אינו "נגאל" כל עוד הרוצח לא בא על עונשו. אם כן, מוטל על הקרוב לדאוג לכך, אלא אם כן הרצח נעשה בשוגג, ואז מוענקת לרוצח הזכות להימלט לעיר מקלט.

עורך: פרופ' יוסף עופר עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הדף השבועי יוצא לאור
על ידי הפקולטה למדעי היהדות ולשכת רב
הקמפוס

בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
יש לשמור על קדושת העלון

¹⁰ עמנואל לוינס, **דת של מבוגרים**, תרגמו: א' מאיר ק' פטריק ומ' מאיר, עמ' 34.

¹¹ הרב דוד צבי הופמן, **פירוש על התורה**, דב' ט:ו.